

Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatının müxtəlif məqamları uzun illərdir alimlərimiz tərəfindən tədqiqat obyektinə çevrilir. Hər tədqiqat işinin əvvəlində mütləq şəkildə Azərbaycanın ikiye bölünməsindən və gələcək birliyindən söhbət açılır. Bəziləri Azərbaycanın parçalanmasına imkan verilməsini xəyanət sayır, Tomrislərin, Babəklərin, Koroğluların ruhuna təhqir hesab edir, bəziləri A. Bakıxanov kimi ensiklopedik bir şəxsiyyətin razılaşmada iştirakını mənən qəbul etmir... Bəxtiyar kimi filosof şair belə bu hadisəyə münasibətdə məntiqi nəticədən əvvəl mənəvi böhran keçirir:

Matəmi başlandı böyük bir elin,
Mərsiyə söyləsin axan bulaqlar,
Ağılar çağırınsın bu gün qız, gəlin!

Böyük şairimizin romantik etirazı acı bir mərsiyə kimi ürəkləri sızladır. Zaman axır, nəsillər xalqın əvvəlki və gələcək birliyini unutmur. Hər sahə mütəxəssisi Vətənə naminə üzərinə düşən yükün öhdəsindən gəlməyə çalışır.

Görkəmli Azərbaycan alimi Nizami Xudiyevin yaradıcılığını izləyərkən onun Cənubi Azərbaycan xalqına münasibətinin, vətəndaşlıq mövqeyinin, ana dilinə münasibətdə əqidəli ziyalı tutumunun şahidi oluruq. Onun "Cənubi Azərbaycanda ədəbi dilimizin dünəni və bu günü" kitabı fars şovinistlərinin irqçilik siyasətinin ifşasının təzahürü kimi ortaya çıxır. Kitab təkcə Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı və dili tədqiqatçıları üçün deyil, bütöv Azərbaycan və türksoylu xalqlar üçün nəzəri cəlb edəcək faktlarla zəngindir. Kitabın redaktoru ömrünü "inam və əqidə" yolunda yaşa-

ları bunun sübutudur. Ərəb tarixçisi və alimlərinin Azərbaycanı qədimdən türklərlə məskun bir ölkə kimi qiymətləndirmələrini də müəllifin tədqiqatından öyrənirik. Cənubi Azərbaycanda qədim dövrdən bəri Azərbaycan türklərinin olduğu məlum bir faktıdır. Ş.İ. Xətayi dövründə Təbriz şəhəri paytaxt, Azərbaycan (qədim Azərbaycan türkcəsi) dili-dövlət dili idi. Cənubi Azərbaycan böyük yazarlar yetişdirmişdir. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı tədqiqatçıları olaraq zaman-zaman yazılarımızda bu məsələyə münasibət və fikirlərimizi fərqli yazılarda ifadə etməyə çalışmışıq. Ş. İ. Xətayi, S. Təbrizi, Ş.Q. Ənvar, Həqiqi, Vəhidi Təbrizi, Qövsü Təbrizi kimi məşhur şairlərin adlarını sadalayan prof. N. Xudiyev onların ədəbiyyat tariximizin və mədəniyyətimizin inkişafındakı roluna yüksək qiymət vermişdir. Füzuli "Divanı"nın birinci dəfə 1828-ci ildə Təbrizdə nəşr olunması və sonra davamının gətirilməsini Cənubda Azərbaycan faktı kimi göstərən alim xalqımızın qeyrətli ziyalılarından ana dili uğrunda mübarizəsinə son dərəcə hörmətlə yanaşır. Bu məlum məsələdir ki, XIX əsrdə Cənubda hakimiyyət başında olan 5-6 padşah milliyətcə azərbaycanlı olmasına baxmayaraq, ana dilimizə həqarətlə yanaşmışlar. Hələ Rza Şah Pəhləvi ona ana dilində yazı ilə müraciət edən bizim Möcüzə: "Mən torki namidanəm, mərə to beççə pəndari", deyərək gözəl şairimizin qüruru ilə oynamışdır. Bütün bu məsələlərə aşina olan görkəmli alimimiz Təbrizdə Azərbaycan

labçı, məşrutəçi, fədai öz qanından keçdi. Səttar xanın, Xiyabaninin, Pişəverinin və tərəfdaşlarının sarsılmaz gücü düşmən tələsi ilə məhv edildi. Hər dəfə də birinci növbədə ana dili yasaq edildi. Fars şovinistləri cənublu qardaşlarımızı, rus çinovnikləri Şimali Azərbaycan xalqını öz tərkibində hər baxımdan "əritməyə" çalışdı. Nizami Xudiyevin qələmində düşmənin məkrli siyasəti nifrətlə yad edilir, təhqir olunan, assimilyasiyaya uğradılan xalqımızın tarixi və Azərbaycan türkcəsinin taleyi vətənpərvər ziyalı, alim baxışla təhlilə cəlb olunur. Pəhləvilər sülaləsi tərəfindən Azərbaycan xalqına və türkcəsinə vuru-

yaradan bu jurnal özünü elmi ictimaiyyətə, ədəbi mühitə qəbul etdirən ziyalıları ətrafında birləşdirdi. N. Xudiyevin kitabından öyrənirik ki, indi Cənubi Azərbaycan universitetlərində Azərbaycan türkcəsində tələbə dərgisi çıxır. "Səhənd" dərgisinin mövcudluğu isə insanı mütəəssir edir. Dilimizi, soykökmümüzü, mədəniyyətimizi təbliğ edən bu dərzi milli məsələlərimizin öncüllüyünü diqqətdə saxlayır.

İranda müxtəlif millətlər yaşayır. İran bu millətlərin bir neçəsinin ana yurtdur, bəziləri isə tarixən miqrasiyaya uğramışdır. Çox dilli bir ölkə olan İran tarixən bu torpaqlarda multikultural mədəniyyətin inkişafına şərait yaratmışdır. Sayca və ərazicə böyük olan Cənubi Azərbaycan xalqına belə imkan vermirdi ki, öz mədəniyyətini azad şəkildə inkişaf etdirdirsin, dilinə, yazısına, əlifbasına müstəqil şəkildə nizam versin.

Şimali Azərbaycan ərazi və xalqın sayına görə Cənubdan kiçik olsa da, burada etnoslara çox yüksək səviyyədə hörmət olunur, onların öz dillərində məktəbi, televiziya, qəzeti, jurnalı var. Prof. N. Xudiyev İranın çoxdilliliyi məsələlərindən danışarkən bu dillər arasında genetik bağın olmamasına baxmayaraq, əlaqələrin olmasının əhəmiyyətinə diqqət cəlb edir. İstənilən dövlət daxilində idarəçilikdən uzaqlaşan dillər əsasən tarixdən silinir. Cənubi Azərbaycanda isə buna ziyalı təbəqə imkan vermədi. Müəllif "İranda yaşayan müxtəlif millətlərin dillərinə bir baxış" bölümündə Azərbaycan dili ilə fars dili arasında əlaqə, İranda Azər-

SÖZÜ İŞIQ BİLƏNDƏ

Görkəmli Azərbaycan alimi Nizami Xudiyevin həyat və yaradıcılıq salnaməsinə bir nəzər

yan, Hüseyinbala Mirələmovun sözləri ilə desək, Azərbaycan mənəvi mühitinin ayna siması, güclü qələm sahibi, şair, publisist, fədakar baş redaktor Əli Rza Xələfidir.

Birinci bölmədə Azərbaycan xalqına və onun qədim, hətta ən qədim tarixinə yönəlmiş böhtanlar, Azərbaycan tarixini təhrif edən Əhməd Kəsrəvi kimi şəxslərin uydurmaları ifşa edilir. Cavad Şeyx Əl İslami Kəsrəvinin davamçısı kimi qiymətləndirilir, onun azərbaycanlıların farslaşdırılması ilə bağlı təklifi nifrətlə yad edilir. Avropalıların içərisindən az sayda olsa da, obyektiv şərqşünaslar çıxır. Professor Nizami Xudiyev ingilis alimləri S. Lloyd və Q. Çayldın Turan tarixi haqqında fikirlərini sitat olaraq verərək "turanlılar dünya sivilizasiyasının səhərini açdılar" ifadəsini şumerlərin türk əcdadı olması faktı kimi qəbul edir: "Turanlılar təxminən 10-12 min il bundan qabaq səfəli, bəhrəli Dəclə və Fərat çayları hövzəsində məskən salıb, ətrafında yaşayan sayızsız-hesabsız vəhşi qəbilələrin heyvətli nəzərləri altında dünya sivilizasiyasının səhərini açdılar" (1.31).

Dünya sivilizasiyasının səhərini açan bu xalqlar çox təcavüzə məruz qaldı, onun başı üzərindən çox müqavilələr imzalandı. Amma "Gülüstən" müqaviləsi imzalananda günəşin və ayın üzü tutulur. Səmanı qara buludlar alır. Heç kəsin gücü çatmadı deyər ki, B. Vahabzadə demişkən: "...durun, ağalar! Axı bu ölkənin öz sahibi var!"

Müəllif "İran türklərinin əski tarixi" kitabının müəllifi M.T. Zeytəbinin tədqiqatlarını yüksək qiymətləndirir. Onun əsərini Azərbaycan tarix elmində yeni dövrün başlanğıcı kimi qəbul edir. Zeytəbi "vahid mədəniyyət və incəsənət" atmosferindən danışarkən Azərbaycan ərazilərində həmin atmosfərə aid etmişdir. N. Xudiyev qeyd edir ki, ərazilərimizdə tapılmış nadir mədəniyyət qalıq-

türkcəsində kitab çapı ilə məşğul olumasını hünər işi hesab edir. Əlbəttə, bu cür vacib işlər xalqımızın həmin dövrdə və sonralar maariflənməsi sahəsində təkan oldu. Qacarilər nəslinin türkdilli nəşrlərin yayılmasına məhdudiyyət qoymasına, "Molla Nəsrəddin" jurnalının Təbrizdə nəşr olunmasına maneələrin yaradılmasına təəssüflənən N. Xudiyev əməyin nəticəsinə qalmayacağını göstərir və sonrakı qəzet və jurnalların nəşrini bunun sübutu kimi sadalayır. Cənublu yazarlar çox fəal şəkildə öz əsərlərini həmin mətbu orqanlarda nəşr etdirirdilər. XIX əsr məşhur Cənubi Azərbaycan pedaqoqu M.H. Ruştıyyənin Təbrizdə, İrəvanda və Şimali Azərbaycandakı fəaliyyətini göstərən müəllif tədris ocaqlarında ana dilimizin tədrisi məsələlərinin vacibliyinin ciddiliyinə diqqət çəkmişdir. Həm Məşrutə hərəkatı dövründə, həm Milli Azadlıq hərəkatı dövründə inqilab rəhbərləri ana dilimizə hörmətlə yanaşmış, həmin dövrlərdə həm təhsil ocaqlarında, həm də vacib qəzet və jurnalların nəşrində ana dilindən istifadə olunmuşdur.

Milli azadlıq hərəkatı dövründə (1945-1946-cı illər) milli hökumətin Azərbaycan türkcəsi haqqındakı qərarının müddəalarına diqqət çəkən alim milli zəmində görülən işlərlə qürur duyur. Dövlət himninin müəllifləri və mətni haqqında məlumatlarla tanış olarkən ilk ağıla bu gəlir ki, müəllif bu yazılar üzərində işləyərkən geniş tədqiqat işi aparmış, bunun nəticəsində maraqlı fakt və məlumatlar oxucuya təqdim olunmuşdur.

Cənubi Azərbaycan xalqı, o cümlədən ziyalıları uzun illərdə öz azadlığı, yaşayışı, dili, təhsili uğrunda yorulmadan mübarizə aparır. Qoca Şərqin qapısı adlandırılan Vətəndə birləşməsi, azadlıq bayrağının dalğalanması onların ən halal haqqıdır. Bu uğurda çox inqı-

lan zərbəni bütün ağırlığı ilə hiss edən və qələmə alan N. Xudiyev həmin 50 illik rejim dövründə yazıb-yaradan, ana dilində yazaraq ölümün gözüne qorxmada hayqıran Səhənd, Behrəngi, M.Məhzum, Y.Məftun, H.Sahir, Cabbar Baxçaban və s. kimi güclü qələm sahibləri ilə fəxr edir.

Cənubi Azərbaycan xalqı və ziyalıları heç vaxt silahı və qələmi yerə qoymadılar. Bu, 1979-cu il İslam inqilabı ilə nəticələndi. Xalq milli-mədəni qüvvələrlə bərabər hərəkət etdi. Bir çox islahatlar (kağız üzərində) elan edildi. Ancaq hələ də İranda yaşayan başqa millətlər öz ana dilindən normal istifadə edə bilmir. Doğrudur, axırncı 3-4 ildir ki, Cənubi Azərbaycanın təhsil müəssisələrində ana dili həftədə 2 saat əcnəbi dil kimi tədris olunur. Bu fakt bir qədər insanı mənən rahatladır. Ancaq düşünəndə ki, azərbaycanlılara öz ana dili bu şəkildə tədris olunur, ürkdücü bir nüans yaranır.

N. Xudiyev "Cənubi Azərbaycanda ədəbi dilimizin dünəni və bu günü" kitabında Cənubda müxtəlif dövrlərdə nəşr olunan, bəzilərinin ömrü qısa, bəzilərinin ömrü bir qədər uzun olan dərşilərdən və onların nəşri tarixindən faktlara söykənərək danışır. Tehran, Ərdəbil, Təbriz kimi şəhərlərdə nəşr olunan, tez-tez şahlik rejiminin şovinist siyasəti ilə qarşılaşaraq nəşrləri dayandırılan qəzet və jurnalların xalqın həyatındakı rolunu yüksək qiymətləndirən müəllif bir çox mətbu orqanlarla yanaşı "Varlıq" jurnalının nəşrinə xüsusi önəm verir: "Lakin dünya şöhrətli cərrah və alim doktor Cavad Heyətini nəşr etdirdiyi "Varlıq" jurnalı Cənub Azərbaycan da indiyə kimi nəşr edilməkdədir. Həmin jurnal ədəbi, mədəni və ictimai xarakter daşıyır. Səhifələrində dil, ədəbiyyat, tarix və mədəniyyətimizə aid yazılar dərc olunur" (1, 39). Milli dil birliyi

baycan türkcəsinin canlılığına diqqət, çoxdilli ölkə olan İranda dil və nüfuz məsələsi, digər İran türklərinin dilinin özləri tərəfindən qorunması, dil quruluşlarının dəyişkən xarakter qazanması və s. məsələləri təhlil obyektinə çevirir, dilçi alim olaraq öz baxış üçbucağında qiymətləndirmələr aparır. Araşdırmadakı dil quruluşların formalaşmasında sosial, mədəni, etnik səbəblərin siyasi təsirlərin altında qalması daha qabarıqdır. Bu baxımdan alimin aforizm xarakterli qiymətli fikirləri var. "... İslam mədəniyyəti ilə ərəb dili İranda özünə böyük nüfuz qazanmışdır. Fars dili isə İranlıların dili kimi özünə yaşamaq hüququ qazanmışdır" (1, 48). Bu fikrin qarşısında heçnə demək olmaz. Ancaq türk topluluqları İranda siyasi, dil, etnik quruluşların dəyişməsinə və istiqamətlənməsinə təsir etmişdir. Türklərin islamlaşması bu əlaqəni daha da artırmışdır.

Görkəmli alim əsərində əsaslı faktlara söykənərək Oğuz türklərinin İrana gəlişindən əvvəl bu torpaqlarda türklərin olduğunu təsdiqləyir və göstərir ki, Şah İsmayılın taxtı ələ keçirməsi belə türkmən boylarının dəstəkləri sayəsində olmuşdur. Baxmayaraq ki, İranda fars dili hökmrandı, ən önəmli dil qruplarından biri kimi Azərbaycan türkcəsi hesab olunur. Eyni zamanda Hələccə, Xorasan, türkməncə və digər şivələr də İranda müəyyən mövqeyə malik türk dilləridir. Professor öz təhlillərində göstərir ki, "İran türkləri" adlandırılan cəmiyyətlər Turan dilləri ailəsinə mənsub dildə danışan xalqlardır. Alim oğuz dillərinin sinifləmə ayrılması məsələsindəki fikir ayrılıqlarını da nəzərdən keçirir.

(Davamı 9-cu səhifədə)

SÖZÜ İŞIQ BİLƏNDƏ

(Əvvəli 7-ci səhifədə)

“Tehrandakı azərbaycanlıların ana dili məsələsinə bir baxış” bölməsində rəsmi Tehranın apardığı qeyri-bərabər dil siyasətinin törətdiyi ciddi problemlər və onun həlli yollarına diqqət çəkir. Onsuz da fars dilinin dövlət statusuna malik olması zamanın gerçəkliyidir. Ölkə əhalisinin çox hissəsini azərilərin təşkil etməsi heç vaxt bu dövlət üçün əhəmiyyət daşımayıb. Müəllif gətirdiyi sitatlarla Tehrandakı türklərin dilindən bəhs edən Abbas Davərniyanın əsərində verilən konkret və inandırıcı faktları dəstəkləyir. Müqəddimə, 11 fəsil və əlavələrdən ibarət əsərdə əslə türk, ancaq türk dilini bilməyən şəxslərlə əlaqəli bəzi məqamlara toxunur: “...adamlar söhbət edərkən onun kimlik vəsiqəsinə baxaraq görür ki, o, azərbaycanlıdır. Həmin şəxsdən soruşur: “Siz türk dilini bilirsiniz?” O deyir: “Yox, mən türk dilini bilmirəm, yalnız atam və anam türkdür. Mən Tehrandakı doğulmuşam və böyümüşəm” (1, 69). Bütün bunlar Cənubda yaşayan azərbaycanlıların, türk əsilli və təndəşlərin milli-sosial mənsubiyyətinin itirilməsi deməkdir. Cənubda yaşayan türklər, azərilər və digər etnik mənsubiyyətə malik xalqlar ikidilli adlandırılır. Ona görə ki, onlar öz dillərindən əlavə, fars dilini öyrənmək məcburiyyətindədirlər. Cənubi Tehrandakı digər ərazilərdə yaşayan etnik qrupların öz dilində məktəbi, radiosu, televiziya və s. yoxdur. Və ziyalıların, yazarların sayəsində dil assimilyasiyaya uğramayıb. Tehran rəhbərliyi isə yalnız fars dilinə yönəlik tədbirlər həyata keçirir. Alim Abbas Davərniyanın araşdırmasını təqdir edir. Onun öz araşdırmasını milli mənsubiyyətini gizlətmək məcburiyyətində qalmasına təəssüflənir. N. Xudiyev A. Davərniyanın kitabında olan sorğu-cədvəlini oxucunun diqqətinə çatdırır. Türk, erməni və fars dilindən evdə, işdə, yoldaşlarla söhbətdə hansından istifadə edilib-edilmədiyini araşdıran A. Davərniyanın gətirdiyi nəticələri qənaətbəxş hesab edir. O biri xalqlar kimi türklərin də öz dillərinə münasibəti 80%-lik bir bal səviyyəsində müsbətdir. Davərniyanın ciddi mülahizəsi, gətirdiyi sitatlar, türkdilli xalqların həyatındakı problemlərin qlobalaşdırılması dilçi alimi razı salır. Odu ki, N. Xudiyev yazır: “...müəllif ...bütün nəticələri ümumiləşdirərək türklərin dillərinin qeyd olunan səbəblərdən dəyişikliyə uğramasının səbəbinəməntiqli və sübutlu şəkildə isbata yetirmişdir” (1, 69). Uzun illərdir ki, Güney Azərbaycanında xalq öz dili uğrunda mübarizə aparır. Bu milli oyanış yeni deyil. Bu sahədə elmi əsərlər yaranır. Alim bunu Azərbaycanın gələcək taleyi üçün əhəmiyyətli hesab edir.

1945-46-cı illər Milli Azadlıq hərəkatı dövründə Cənubi Azərbaycanda təhsil sahəsində xeyli işlər görüldü. Azərbaycan dilinin dövlət dili olması barədə rəsmi sərəncamlar verildi, məktəblərdə və yeni yaranmış universitetdə ana dilində dərslər keçildi, dərslilər hazırlandı, əsərlər dərc olundu və s. Bütün bu məsələləri vurğulayan müəllif yaddaşları təzələyərək Mirzə Həsən Rüşdiyyənin yeni üsullu məktəbi və məktəbin proqramını xatırladı. Onun “Ana dili-Vətən dili” kitabını dəlil olaraq göstərir, “Azərbaycan maarifinin tarixi” kitabını yüksək qiymətləndirir. Ana dilində kitab yazmaq üçün kitab komissiyasının təyin olunmasını, elmi, bədii və pedaqoji ehtiyacların ödənilməsinə təmin edən bir qərar olmasını qeyd

edən alim bunu Azərbaycan xalqının tez bir zamanda müərəqqi millətlər cərgəsinə daxil olması üçün vacib addım hesab edir. Həmin dövrdə Azərbaycan dilinin məcburi surətdə tədris olunmasına mane olanlar milli hökumət tərəfindən cəzalandırılırdı. Kitab komissiyası nəşr olunan bütün kitabların müqəddiməsindəki bir səhifəlik yazıda qarşıya qoyulan məqsədi izah edir və sonda qeyd edirdi: “ümid olunur ki, Azərbaycan övladı ana qucağından ayrılmadan,... yad dili öyrənmək zəhmətindən qurtulub yeni üsul üzrə Azərbaycan dilində yazılan kitablardan artıqcasına istifadə edib az bir müddətdə böyük müvəffəqiyyətlərə nail olacaqdır” (1,72).

N.Xudiyev Milli hökumət dövründə maarif və təhsil sahəsində görülən işləri şəhpərəst şovinistlərə qarşı yönəldilmiş mənəvi zərbə hesab edir. Ancaq bu sevinc çox çəkmir. Görülən işlər, çəkilən zəhmətlər az müddətdən sonra məhv edilir. Yandırılan kitablardan göstərirdi ki, xalq və fədailər həm fiziki, həm də mənəvi cəhətdən talan olurdular. 1946-cı ilin dekabr ayının faciəsi Azərbaycan tarixinin “Qara Yanvar” faciəsi qədər dəhşətli idi. BMT-nin Azərbaycan haqqında verdiyi qərarlar XXI əsrdə yerinə yetirilmir, o vaxt da dünya susmuşdu. Ancaq Şimali Azərbaycan xalqı bu göz dağına dözmədi. Sonradan Şimala gələn cənublu yazarları həmin yandırılan kitabların yenidən nəşr olunmasına nail olmuşdu. N.Xudiyevin qeydlərində Mədinə Gülgünün əməyi bu baxımdan qiymətləndirilir. Həmin kitabların əvvəlində məzmunu aşağıdakı kimi olan, bir qədər geniş yazı verilmişdi: “...daha kamil dərs kitabları yazmaq lazım gəlirdi halda, bu kitabı o böyük və şərəfli addımın bir yadigarı kimi, xalqımızın çox illər bundan əvvəl qurduğu milli maarifin yadigarı kimi nəşr edirik” (1,77).

Görkəmli dilçi alim N. Xudiyevin “Cənubi Azərbaycanda ədəbi dilimizin dünəni və bu günü” kitabında bir-birindən qiymətli elmi yazılar var. “İranda nəşr olunan “Azərbaycanda yüzillik erməni cinayəti” jurnalı haqqında” məqaləsində milli haqlara qayıdış məsələsi, tarixi araşdırma və təhlillərlə diqqətə çatdırılır. Ermənilərin fiziki və mənəvi terroru, xalqımızı genosidə məruz qoyması və s. qınaq obyektinə çevrilir. “Cənubi Azərbaycanda ədəbi şəxsiyyətlər və bədii dil” fəslində XVII əsr Səfəvilər dövrü, Azərbaycan şairi Kirmanlı Vali, Saib Təbrizinin bədii irsi, Güney Azərbaycanından bir çox yazıçı və şairlərin yaradıcılığı, müqavimət ədəbiyyatı təhlil obyektinə çərilir.

NizamiXudiyevin qələmindən çıxan bütün əsərlər mənim nəzərimdə bir dəyərdir. “Ömürdən səhifələr” kitabı isə görkəmli alimin uşaqlıq illərindən bu günə qədər keçdiyi həyat yolunu avtobioqrafik şəkildə işıqlandırır. Kitabda müəllifin yazdıqları və müəllif haqqında yazılanlarda görkəmli alimin elimi fəaliyyəti, mənəvi dünyası, xatirələr, həyat haqqında düşüncələri, əhatəsi, işlədiyi müəssisələrdə əməkdaşlarla, alimlərlə münasibəti və s. görüb-götürmüş bir şəxsiyyətintəfəkkür işığında qiymətləndirilmişdir. Öz sözləri ilə desək: “... Buna baxmayaraq, kitabda verilmiş materiallar toplusuna, səhifələrə həm də müəyyən mənada, öz həyatımı kiçik bir salnaməsi kimi də baxıram” (5,4).

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin keçmiş tələbəsi, aspiranti, doktorantı, indiki dosenti, əməkdar müəlimi kimi bu kitab mənim də keçmiş xatirələrim, indiki iş həyatımın əksi, gələcəyə baxış üçbucağımın müəyyən hissəsidir. Deməli, N. Xudiyevin həyat salnaməsi-

nin müəyən bir hissəsi mənim həyatımdan da qırmızı xətlə keçir. Bu xəttə onun mənə, keçmiş tələbələrə verdiyi dəstək yaddan çıxmır. “... 1982-ci il Qədim dövr Azərbaycan ədəbiyyatından şifahi imtahan verirəm. C. Cabbarlı təqaüdcüsüyəm. “Ekstern” imtahan verməyə öyrəşmişəm. Ola bilər ki, bu, bir tələbə eposu da olsun. Bileti çəkib danışmaq istədim. Xalisbəyli əsəbi şəkildə: “otur, fikirləş, forslanma!”,-dedi. Bir azdan məni çağırdı. Biletimi damışdım. Mənə “yaxşı” yazdı. Mən etiraz etdim, eşitmədi. Adlı təqaüddən “düşə” bilədim. 10 dəqiqə ərzində şikayət etdim. Ağlayırdım. N. Xudiyev əlimdən tutub məni birbaşa imtahan auditoriyasına gətirdi. Hündür adam və addımları iri olduğun üçün arxasınca qaçırdım. Müəllimə müraciət edib mənə yeni bilet çəkdi, danışdım. Qiymətimin düzəltməsinə xahiş etdi və mən təqaüddən düşmədim. Ondan sonra ehtiyatlı davrandım” (S. Ə).

“Ömürdən səhifələr” kitab bir növ “təvəzökarlıq” kitabıdır. N.Xudiyevin kimlərə dəstəkolması haqqında sorğu aparılsa, “ömürdən səhifələr” cildlərə sığmaz. Hələ elmi rəhbərim Xeyrulla Məmmədov haqqında xatirələri məni kövrəltdi, keçmişə apardı. X.Məmmədov özü də həmişə “seçilmiş təfəkkürlərlə” münasibətdə olurdu. Xeyrulla müəllim haqqında işlətdiyi “həssaslıq və mehribançılıq” Nizami müəllimin özünə də aiddir. Yusif Seyidovun Gertsendən gətirdiyi sitat Nizami Xudiyev şəxsiyyəti haqqında deyilmiş kimidir: “Elm və insan üz-üzə dayanaraq bir-birlərini əbədi əks etdirən qabarıq güzgüdür”.

Məni Cənubi Azərbaycan, onun dili və ədəbiyyatı haqqında problemlər daha çox düşündürdüyünə görə diqqətimi bu problemlə bağlı yazılar daha çox çəkir. “Ömürdən səhifələr” kitabında Güney Azərbaycanda N. Xudiyevlə bağlı verilən yazılar əks olunub. Görkəmli alim yazılarında ardıcıl olaraq Cənubla bağlı məsələlərə toxunur, araşdırmalar aparır, faktlar irəli sürür. “Azərbaycan ədəbi dili tarixi” kitabının nəşrindən sonra Cənubda onun haqqında yazılar nəşr olunmağa başlayır. 2000-ci ildə “Nəvide-Azərbaycan” qəzetində görkəmli alimin “Güney Azərbaycanda ədəbi dilin ümumi görünüşü” məqaləsi çap olunur. Məqalədə dilimizin Cənubda fars dilinin, Şimalda rus dilinin təsirinə məruz qalması məsələsinə diqqətə çatdıran alimin bu mövqeyi bir oyanışa səbəb olur. “Peyki-Azər” jurnalında başqa məqaləsi nəşr olunur. 1999-cu ildə “Pəyami-Urumiyə” qəzeti “Nizami Xudiyev kimdir?” adlı məqalədə türkolok alim və onun yaradıcılığı haqqında yazı verir. 1999-cu ildə “Məhdi-Azadi” qəzeti N.Xudiyevlə aparılmış bir müsahibəni nəşr edir. Sonradan ardıcıl olaraq alimin ana dili haqqında yazıları və onlara elmi münasibət müxtəlif mətbu orqanlarda yayımlanır.

N.Xudiyev güclü mənəviyyətə və vətəndaşlıq mövqeyinə malik bir alimdir. Bu mənəviyyətin içində alimə, pedaqoqa, vətənpərvər siyasətçi, təşkilatçıya aid nə istəsən mövcuddur. Görkəmli alim bu xarakterik xüsusiyyətləri ilk gəncliyindən özündə formalaşdırıb. Onun vətənpərvərliyi 90-cı illərdə daha qabarıq şəkildə üzə çıxıb. Mənəvi müstəqilliyimizin əldə olunmasında onun böyük əməyi oldu. Azərbaycan dil tariximizin tədqiqi və formalaşmasında ağır zəhmət çəkdi.N. Xudiyev haqqında görkəmli şəxsiyyətlər, güclü qələm sahibləri qiymətli elmi və publisistik məqalələr, kitablarda yazıb. Həmin kitablardan biridə Allahverdi Eminovun “Professor Nizami Xudiyevin həyatı və yaradıcılıq yolu” kitabıdır. Kitabda hər alimin alim bilməyəcəyi bütün titulların sahibi Niza-

mi Xudiyevin həyat salnaməsinə bir daha işıq salınır, dilçilik elminin inkişafındakı rolundan bəhs olunur. Onun jurnalist-publisist kimi fəaliyyəti dədiqqətdən kənarda qalmır. Kitabda ata ocağında baş verənlərin sirri, tələbəlik həyatı, alim Nizami Xudiyevin təfəkküründən doğanlar, Nizami qələminin estetikası, onun Azərbaycan dilinin gözəlliyinə baxış üçbucağı, öz qələminin dil və üslub xüsusiyyətləri, zəka gücü, radio və televiziya ədəbi dilimizin qorunması uğrunda mübarizəsi, dərslər yazmağın metodikası və s. məsələlər təfəkkür işığından keçirilmiş, həqiqətlərə, faktlara əsaslanaraq N. Xudiyev fenomeni tam şəkildə işıqlandırılmışdır.

N.Xudiyev imzası dedikdə türk xalqlarının mənəvidünyasına işıq salan onlarla elmi əsərlər, ssenarilər, portret oçerklər, filmlər, yüzlərlə elmi məqalələr və s. düşünülür. Bu düşüncə dairəsi yazılardan qat-qat çoxdur. Hələ ümum-milli liderimizin ölməz obrazını yaradan təfəkkürün və onun qələminin qiyməti ölçüyəgəlməzdir. Əsərin müəllifi demək N. Xudiyev adı üçün zəif bir ölçüdür: mütəxəssis dilçi, görkəmli alim, görkəmli pedaqoq, yazıçı, siyasi xadim, güclü araşdırmaçı və qiymətli elmi mülahizələr müəllifi və s. Bu siyahı bir qədər uzadıla da bilər. Onun üçün ən qiymətli ad - xalqın Nizami Xudiyevi ifadəsidir. O, unuda bilər. Ancaq onunla rastlaşdıqda elə bil ailədən bir əzizini görürsən. Onun adında bizim üçün də bir pay var- bizim müəllimimiz Nizami Xudiyev. Bizim üçün onun bütün titullarından yüksəkdə duran bir pay.

Sakibə Ələsgərova
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
ADPU -nun dosenti,
Əməkdar müəllim